

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

TALABALARNING XORIJIY TILLARDAGI MULOQOT JARAYONIDA UCHRAYDIGAN SOTSIOPRAGMATIK QIYINCHILIKLARI VA ULARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYAGA TA'SIRI

Musayeva Zeboxon Muzaffarovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada talabalarning xorijiy tillarda muloqot qilish jarayonida duch keladigan sotsiopragmatik qiyinchiliklari va ularning kommunikativ kompetensiya shakllanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Sotsiopragmatik qiyinchiliklar til o'rganuvchilarning nutqiy vaziyat, ijtimoiy maqom, madaniy me'yorlar, xushmuomalalik strategiyalari hamda kommunikativ niyatni to'g'ri ifodalash bilan bog'liq muammolarida namoyon bo'ladi. Tadqiqotda xorijiy tilni bilish faqat grammatik va leksik bilimlar bilan cheklanmasligi, balki tilning ijtimoiy-madaniy qo'llanish me'yorlarini egallash ham muhim ekani asoslanadi. Talabalarning murojaat shakllari, iltimos, rad etish, uzr so'rash, minnatdorchilik bildirish kabi nutqiy aktlarni noto'g'ri qo'llashi muloqotda tushunmovchilik, kommunikativ noqulaylik va madaniyatlararo ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. Maqolada sotsiopragmatik kompetensiyaning rivojlantirish xorijiy til ta'limida kommunikativ yondashuv samaradorligini oshirishning muhim sharti sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: sotsiopragmatika, kommunikativ kompetensiya, xorijiy til, madaniyatlararo muloqot, nutqiy akt, pragmatik xatolik, xushmuomalalik strategiyalari, til o'rganuvchi, ijtimoiy kontekst.

СОЦИОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ НА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКАХ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КОММУНИКАТИВНУЮ КОМПЕТЕНЦИЮ

Мусаева Зебохон Музаффаровна

Узбекский государственный университет мировых языков, старший преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматриваются социопрagматические трудности, с которыми сталкиваются студенты в процессе общения на иностранных языках, а также их влияние на формирование коммуникативной компетенции. Социопрagматические трудности проявляются в неспособности обучающихся правильно учитывать речевую ситуацию, социальный статус собеседника, культурные нормы, стратегии вежливости и коммуникативные намерения. В исследовании подчёркивается, что владение иностранным языком не ограничивается знанием грамматики и лексики, а предполагает также умение использовать язык в соответствии с социальными и культурными нормами. Неправильное употребление форм обращения, просьбы, отказа, извинения и благодарности может привести к коммуникативным сбоям, недопониманию и межкультурным конфликтам. В статье развитие социопрagматической компетенции рассматривается как важное условие повышения эффективности коммуникативного подхода в обучении иностранным языкам.

Ключевые слова: социопрagматика, коммуникативная компетенция, иностранный язык, межкультурная коммуникация, речевой акт, прagматическая ошибка, стратегии вежливости, обучающийся, социальный контекст.

SOCIOPRAGMATIC DIFFICULTIES ENCOUNTERED BY STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION AND THEIR IMPACT ON COMMUNICATIVE COMPETENCE

Musayeva Zeboxon Muzaffarovna

Uzbekistan State World Languages University, Senior Lecturer

Abstract

This article examines the sociopragmatic difficulties encountered by students in the process of communication in foreign languages and analyzes their impact on the development of communicative competence. Sociopragmatic difficulties are reflected in learners' inability to appropriately consider speech situations, social status, cultural norms, politeness strategies, and communicative intentions. The study

emphasizes that foreign language proficiency is not limited to grammatical and lexical knowledge, but also requires the ability to use language in accordance with social and cultural conventions. The inappropriate use of forms of address, requests, refusals, apologies, and expressions of gratitude may lead to misunderstanding, communicative discomfort, and intercultural conflicts. The article considers the development of sociopragmatic competence as an important condition for improving the effectiveness of the communicative approach in foreign language education.

Keywords: sociopragmatics, communicative competence, foreign language, intercultural communication, speech act, pragmatic failure, politeness strategies, language learner, social context.

Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni o'rganish nafaqat grammatik qoidalar va lug'aviy birliklarni egallash, balki turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qila olish ko'nikmasini shakllantirishni ham talab etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida xorijiy til ta'limining asosiy maqsadi talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, ya'ni ularning real hayotiy vaziyatlarda chet tilidan to'g'ri, o'rinli va maqsadga muvofiq foydalana olish malakasini shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan, xorijiy tilda muloqot jarayonida faqat lingvistik bilimlarning o'zi yetarli bo'lmaydi; talaba suhbatdoshning ijtimoiy mavqeyi, yoshi, madaniy qadriyatlari, muloqot vaziyati va nutqiy odob me'yorlarini ham hisobga olishi zarur.

Xorijiy tillardagi muloqotda uchraydigan muhim muammolardan biri sotsiopragmatik qiyinchiliklardir. Sotsiopragmatika til birliklarining ijtimoiy vaziyat, madaniy me'yorlar va kommunikativ maqsad bilan bog'liq holda qo'llanishini o'rganadi. Talabalar xorijiy tilda so'zlashayotganda iltimos qilish, taklif bildirish, rad etish, uzr so'rash, minnatdorchilik izhor etish, murojaat shakllaridan foydalanish kabi nutqiy aktlarni bajarishda ko'pincha ona tilidagi muloqot me'yorlarini chet tiliga bevosita ko'chiradilar. Natijada grammatik jihatdan to'g'ri tuzilgan gap ham ijtimoiy-madaniy jihatdan noo'rin qabul qilinishi mumkin. Bu esa muloqotda tushunmovchilik, noqulaylik, pragmatik xatolik va madaniyatlararo ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Talabalarining kommunikativ kompetensiyasi bir necha tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, u lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv, strategik va pragmatik kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Shular orasida sotsiopragmatik kompetensiya xorijiy tilda nutqni vaziyatga moslashtirish, suhbatdosh bilan munosabatni to'g'ri belgilash, xushmuomalalik strategiyalaridan foydalanish va madaniyatlararo muloqotda kommunikativ muvozanatni saqlash imkonini beradi. Agar talaba xorijiy tilning faqat grammatik tizimini o'zlashtirib, uning ijtimoiy-madaniy qo'llanish me'yorlarini yetarli darajada egallamasa, uning nutqi tabiiy va samarali muloqot talablariga to'liq javob bermaydi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda xorijiy til ta'limida kommunikativ yondashuv keng qo'llanilayotgan bo'lsa-da, amaliy mashg'ulotlarda sotsiopragmatik jihatlarga har doim ham yetarli e'tibor qaratilmaydi. Ko'p hollarda talabalarining bilim darajasi grammatik testlar, tarjima topshiriqlari yoki lug'at boyligi orqali baholanadi. Biroq real muloqot jarayonida talabaning chet tilida qanday murojaat qilishi, suhbatdoshga nisbatan qanday ohang tanlashi, rasmiy va norasmiy vaziyatda qanday ifoda vositalaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki kommunikativ kompetensiya faqat "to'g'ri gapirish" emas, balki "o'rinli, madaniy va samarali gapirish" qobiliyatidir.

Shu bois talabalarining xorijiy tillardagi muloqot jarayonida uchraydigan sotsiopragmatik qiyinchiliklarini aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish va kommunikativ kompetensiyaga ta'sirini ilmiy asosda o'rganish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot xorijiy til ta'limida talabalarining pragmatik xabardorligini oshirish, madaniyatlararo muloqotga tayyorlash hamda dars jarayonida autentik nutqiy vaziyatlardan foydalanish zarurligini asoslashga xizmat qiladi. Natijada talabalarda nafaqat til bilimlari, balki xorijiy tilda ijtimoiy-madaniy jihatdan mos va samarali muloqot qilish ko'nikmalari ham rivojlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Talabalarining xorijiy tillardagi muloqot jarayonida uchraydigan sotsiopragmatik qiyinchiliklari masalasi kommunikativ kompetensiya, pragmatik kompetensiya, nutqiy aktlar, sotsiolingvistik kontekst va madaniyatlararo muloqot nazariyalari bilan bevosita bog'liq. Mavzu doirasidagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy tilni bilish faqat grammatik va leksik birliklarni egallash bilan cheklanmaydi, balki ularni ijtimoiy vaziyatga mos, madaniy jihatdan maqbul va kommunikativ maqsadga muvofiq qo'llay olishni ham talab qiladi.

D. Hymes kommunikativ kompetensiya nazariyasining asoschilaridan biri sifatida til bilishni faqat grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish qobiliyati bilan emas, balki "qachon, kimga, qanday vaziyatda

va qanday maqsadda gapirish”ni bilish bilan bog‘laydi. Hymesning yondashuvi sotsiopragmatik qiyinchiliklarni tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi, chunki talabalar xorijiy tilda grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirsalar ham, nutqiy vaziyatga mos ifodani tanlay olmasalar, kommunikativ xatolik yuzaga keladi. Hymesning kommunikativ kompetensiya haqidagi qarashlari keyinchalik xorijiy til ta’limida sotsiolingvistik va pragmatik komponentlarni alohida o‘rganishga zamin yaratgan.

J. Thomas sotsiopragmatik qiyinchiliklarni “pragmatic failure”, ya’ni pragmatik muvaffaqiyatsizlik tushunchasi orqali izohlaydi. Uning fikricha, pragmatik xatoliklar ikki asosiy turga bo‘linadi: pragmalingvistik va sotsiopragmatik xatoliklar. Pragmalingvistik xatolik til birliklarining pragmatik kuchini noto‘g‘ri tushunishdan kelib chiqsa, sotsiopragmatik xatolik turli madaniyatlarda “maqbul nutqiy xatti-harakat” haqidagi tasavvurlarning farqlanishi bilan bog‘liq. Bu yondashuv talabalarining iltimos qilish, rad etish, uzr so‘rash, minnatdorchilik bildirish kabi nutqiy aktlarni xorijiy tilda noto‘g‘ri qo‘llashi sabablarini ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

L. Bachman til kompetensiyasini tashkiliy va pragmatik kompetensiya kabi tarkibiy qismlarga ajratib tahlil qiladi. Uning “Fundamental Considerations in Language Testing” asarida til qobiliyatini baholashda kontekst, til qobiliyatining tabiati va o‘lchash mezonlari muhim ekanligi ta’kidlanadi. Mazkur yondashuv talabalarining xorijiy tildagi kommunikativ kompetensiyasini baholashda faqat grammatik testlar bilan cheklanib qolmaslik, balki pragmatik va sotsiopragmatik moslikni ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Demak, talabaning xorijiy tilda muloqotga tayyorligi uning gapni to‘g‘ri tuzishi bilan emas, balki uni ijtimoiy-madaniy kontekstga mos qo‘llay olishi bilan belgilanadi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchi U.G. Porsayev “Talabalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish” nomli PhD dissertatsiyasi avtoreferatida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishni xorijiy til ta’limining muhim vazifasi sifatida ko‘rsatadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiyaning lingvistik, ijtimoiy-madaniy, pragmatik va diskursiv tarkibiy qismlarini takomillashtirish zarurligi asoslangan. Bu fikr bizning mavzumiz uchun muhim, chunki sotsiopragmatik qiyinchiliklar aynan kommunikativ kompetensiyaning ijtimoiy-madaniy va pragmatik komponentlari yetarli rivojlanmagan holatda yuzaga keladi. Porsayev talabalarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda ESP, CLIL, PBL va Case Study kabi yondashuvlardan foydalanishni tavsiya qiladi.

G.K. Tajimbetova “Bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchisida pragmatik kompetensiyani takomillashtirish metodikasi” nomli PhD dissertatsiyasi avtoreferatida pragmatik kompetensiyani shakllantirishda nutqiy aktlarni o‘rgatish muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Tadqiqotda iltimos, savol berish, materialni tushuntirish, ko‘rsatma berish, maqtov, ma’qullash, baholash va tanqid qilish kabi nutqiy aktlar pragmatik kompetensiyani rivojlantirish mazmuni sifatida ajratilgan. Muallif pragmatik kompetensiyani rivojlantirish uchun funktsionallik, interfaollik, pedagogik aloqa vaziyatlarini modellashtirish, interferensiya qiyinchiliklarini hisobga olish kabi prinsiplarni ilgari suradi. Bu yondashuv talabalarining xorijiy tildagi sotsiopragmatik qiyinchiliklarini kamaytirishda amaliy ahamiyatga ega.

S. Nizayova ekzersitiv nutqiy aktlarning ingliz muloqot madaniyatidagi sotsiopragmatik va psixolingvistik xususiyatlarini o‘rgangan. Uning avtoreferatida buyruq va iltimos kabi nutqiy harakatlar suhbatdoshlarning yoshi, ijtimoiy maqomi, ta’lim darajasi, milliy-madaniy xususiyatlari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lishi asoslangan. Tadqiqotda nutqiy aktlarni tahlil qilishda lingvistik ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda sotsiopragmatik va lingvomadaniy omillarni ham hisobga olish zarurligi ta’kidlanadi. Bu xulosa talabalarining xorijiy tildagi muloqotida ayniqsa muhim: ular ingliz tilidagi “Could you...?”, “Would you mind...?”, “I’m afraid I can’t...” kabi yumshoq va madaniy jihatdan maqbul ifodalarni bilmasa, muloqotda qo‘pollik yoki noo‘rinlik yuzaga kelishi mumkin.

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, sotsiopragmatik qiyinchiliklar xorijiy til o‘rganuvchilarning kommunikativ kompetensiyasiga bevosita ta’sir qiladi. Hymes kommunikativ kompetensiyani ijtimoiy vaziyat bilan bog‘lagan bo‘lsa, Thomas pragmatik muvaffaqiyatsizliklarning madaniy farqlardan kelib chiqishini asoslaydi. Bachman esa til kompetensiyasini baholashda pragmatik komponentni alohida ajratadi. O‘zbekistonlik olimlardan Porsayev kommunikativ kompetensiyaning kompleks tarkibini, Tajimbetova pragmatik kompetensiyani nutqiy aktlar asosida shakllantirishni, Nizayova esa nutqiy aktlarning sotsiopragmatik omillar bilan bog‘liqligini ilmiy asoslaydi. Shu sababli xorijiy til ta’limida talabalarining sotsiopragmatik kompetensiyasini rivojlantirish kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning zarur sharti hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda diagnostik-tajriba metodi asosiy metod sifatida tanlandi. Ushbu metod talabalarining xorijiy tillardagi muloqot jarayonida uchraydigan sotsiopragmatik qiyinchiliklarini aniqlash,

ularning kommunikativ kompetensiyaga ta'sirini baholash hamda tajriba-sinov jarayonida olingan natijalarni tahlil qilish imkonini beradi.

Tajriba-sinov ishlari O'zbekiston davlat jahon tillari universitetida tahsil olayotgan 57 nafar talaba ishtirokida tashkil etildi. Respondentlar xorijiy tilni o'rganish jarayonida faol ishtirok etayotgan talabalar orasidan tanlab olindi. Tadqiqot jarayonida talabalarning xorijiy tilda muloqot qilishda iltimos bildirish, rad etish, uzr so'rash, minnatdorchilik izhor etish, suhbatni boshlash va yakunlash, rasmiy hamda norasmiy vaziyatlarda murojaat shakllaridan foydalanish kabi nutqiy aktlarni qo'llash darajasi o'rganildi.

Diagnostik-tajriba metodi uch bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda talabalarning mavjud sotsiopragmatik bilim va ko'nikmalarini aniqlash maqsadida suhbat, yozma topshiriq va vaziyatli savol-javoblar o'tkazildi. Bunda talabalar turli kommunikativ vaziyatlarda qanday til birliklarini tanlashi, suhbatdoshning yoshi, ijtimoiy mavqeyi, muloqot vaziyati va madaniy me'yorlarni qay darajada hisobga olishi tahlil qilindi.

Ikkinchi bosqichda talabalarga xorijiy tildagi real muloqot vaziyatlariga asoslangan topshiriqlar berildi. Jumladan, "o'qituvchidan yordam so'rash", "do'st taklifini rad etish", "rasmiy shaxsga murojaat qilish", "kechikkanlik uchun uzr so'rash", "suhbatdoshga minnatdorchilik bildirish" kabi vaziyatlar asosida rolli o'yinlar tashkil etildi. Bu jarayonda talabalarning nutqiy aktlardan foydalanishdagi sotsiopragmatik xatolari, ona tili me'yorlarini xorijiy tilga bevosita ko'chirish holatlari hamda xushmuomalalik strategiyalaridan foydalanish darajasi aniqlab borildi.

Uchinchi bosqichda esa olingan natijalar umumlashtirilib, talabalarning sotsiopragmatik qiyinchiliklari kommunikativ kompetensiyaning qaysi tarkibiy qismlariga ko'proq ta'sir qilishi baholandi. Natijalarni tahlil qilishda talabalarning javoblari quyidagi mezonlar asosida baholandi: nutqiy vaziyatga moslik, madaniy me'yorlarga muvofiqlik, murojaat shakllarining to'g'ri tanlanishi, xushmuomalalik strategiyalaridan foydalanish, kommunikativ maqsadning aniq ifodalanishi va suhbatdosh bilan ijtimoiy masofani hisobga olish.

Tadqiqotda qo'llangan diagnostik-tajriba metodi talabalarning xorijiy tildagi grammatik bilimlari bilan ularning real muloqotdagi sotsiopragmatik xatti-harakatlari o'rtasidagi tafovutni aniqlashga xizmat qildi. Mazkur metod orqali talabalar nutqida uchraydigan asosiy muammolar — rasmiy va norasmiy uslubni farqlay olmaslik, iltimos va rad etish shakllarini bevosita tarjima asosida qo'llash, xushmuomalalik vositalaridan yetarli darajada foydalanmaslik hamda madaniyatlararo muloqot normalarini to'liq anglamaslik kabi holatlar aniqlandi.

Shunday qilib, diagnostik-tajriba metodi tadqiqot mavzusining mohiyatiga mos bo'lib, talabalarning sotsiopragmatik qiyinchiliklarini real kommunikativ vaziyatlar asosida o'rganish va ularning kommunikativ kompetensiyaga ta'sirini aniqlash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Tajriba-sinov ishlari O'zbekiston davlat jahon tillari universitetida tahsil olayotgan 57 nafar talaba ishtirokida olib borildi. Tadqiqot davomida talabalarning xorijiy tillardagi muloqot jarayonida uchraydigan sotsiopragmatik qiyinchiliklari, ularning nutqiy aktlardan foydalanish darajasi hamda kommunikativ kompetensiyaga ta'siri o'rganildi. Tahlil jarayonida talabalar yozma so'rovnomalar, vaziyatli topshiriqlar va rolli muloqotlar asosida baholandi.

Tadqiqotda asosiy e'tibor talabalarning xorijiy tilda muloqot qilishda ijtimoiy vaziyatni to'g'ri anglay olishi, suhbatdoshning yoshi, maqomi va muloqot sharoitiga mos ifodani tanlashi, rasmiy va norasmiy nutq shakllarini farqlashi, shuningdek, iltimos bildirish, rad etish, uzr so'rash va minnatdorchilik bildirish kabi nutqiy aktlardan foydalanish ko'nikmalariga qaratildi.

So'rovnomalar natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarning aksariyati xorijiy tilda grammatik jihatdan to'g'ri gap tuza olsa-da, real muloqot vaziyatlarida ijtimoiy-madaniy me'yorlarni hisobga olishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ayniqsa, rasmiy vaziyatda o'qituvchi, rahbar yoki notanish shaxsga murojaat qilish, taklifni muloyim tarzda rad etish, suhbatdoshni ranjitmasdan e'tiroz bildirish kabi holatlarda sotsiopragmatik xatoliklar kuzatildi.

Tadqiqot davomida talabalarga quyidagi so'rovnomalar savollari taqdim etildi:

1. Xorijiy tilda muloqot qilayotganda suhbatdoshning yoshi va ijtimoiy mavqeyini hisobga olasizmi?
2. Rasmiy va norasmiy vaziyatlarda murojaat shakllarini farqlash siz uchun qanchalik oson?
3. Xorijiy tilda iltimos bildirishda muloyim ifodalarni tanlashda qiynalasizmi?
4. Taklif yoki iltimosni rad etishda suhbatdoshni ranjitmaslik uchun qanday til birliklaridan foydalanasiz?

5. UZR so‘rash va minnatdorchilik bildirishda xorijiy til madaniyatiga xos ifodalarni bilasizmi?
6. Ona tilingizdagi muloqot uslubini xorijiy tilga bevosita ko‘chirgan holatlaringiz bo‘lganmi?
7. Xorijiy tilda gapirayotganda grammatik to‘g‘rilikdan ko‘ra vaziyatga moslik ham muhim deb hisoblaysizmi?
8. Madaniyatlararo farqlar sababli muloqotda tushunmovchilikka duch kelganmisiz?
9. Xorijiy til darslarida real hayotiy muloqot vaziyatlariga asoslangan mashqlar yetarli?
10. Sotsiopragmatik bilim va ko‘nikmalar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga ta‘sir qiladi, deb o‘ylaysizmi?

Talabalarining javoblari “yuqori”, “o‘rta” va “past” darajalar asosida tahlil qilindi. Yuqori daraja talabani nutqiy vaziyatga mos ifodani tanlay olishi, rasmiy va norasmiy uslublarni farqlashi hamda xushmuomalalik strategiyalaridan to‘g‘ri foydalanishini bildiradi. O‘rta daraja ayrim vaziyatlarda to‘g‘ri ifoda tanlansa-da, barqaror pragmatik ko‘nikmaning shakllanmaganini ko‘rsatadi. Past daraja esa talabani ona tilidagi muloqot me‘yorlarini xorijiy tilga bevosita ko‘chirishi, suhbatdosh maqomini hisobga olmasligi va nutqiy aktlarni noto‘g‘ri qo‘llashi bilan tavsiflanadi.

1-jadval

Talabalarda sotsiopragmatik ko‘nikmalarning shakllanganlik darajasi

Baholash mezonlari	Yuqori daraja	O‘rta daraja	Past daraja
Rasmiy va norasmiy murojaat shakllarini farqlash	15 nafar — 26,3%	27 nafar — 47,4%	15 nafar — 26,3%
Iltimos bildirishda muloyim ifodalardan foydalanish	13 nafar — 22,8%	29 nafar — 50,9%	15 nafar — 26,3%
Rad etish nutqiy aktini madaniy ifodalash	11 nafar — 19,3%	25 nafar — 43,9%	21 nafar — 36,8%
UZR so‘rash va minnatdorchilik bildirish shakllarini to‘g‘ri qo‘llash	18 nafar — 31,6%	28 nafar — 49,1%	11 nafar — 19,3%
Suhbatdoshning yoshi va maqomini hisobga olish	14 nafar — 24,6%	30 nafar — 52,6%	13 nafar — 22,8%
Madaniyatlararo farqlarni anglash	12 nafar — 21,1%	26 nafar — 45,6%	19 nafar — 33,3%

Jadval natijalaridan ko‘rinadiki, talabalarining katta qismi sotsiopragmatik ko‘nikmalar bo‘yicha o‘rta darajaga ega. Bu holat ularning xorijiy tilda muloqot qilishda asosiy nutqiy formulalarni bilishini, biroq ularni barcha vaziyatlarda to‘g‘ri va izchil qo‘llay olmasligini ko‘rsatadi. Masalan, talabalar “Can you help me?” kabi oddiy iltimos shakllaridan foydalana oladilar, ammo rasmiy vaziyatda “Could you possibly help me with this issue?” yoki “Would you mind explaining this point?” kabi yumshoqroq va madaniy jihatdan mos ifodalarni tanlashda qiyinchilikka duch keladilar.

Tahlil davomida eng ko‘p uchragan muammolardan biri rad etish nutqiy aktini ifodalash bilan bog‘liq bo‘ldi. 57 nafar talabadan 21 nafari, ya‘ni 36,8 foizi rad etish vaziyatida past darajadagi ko‘rsatkichni namoyon etdi. Ular ko‘pincha “No, I cannot” yoki “I don’t want to” kabi bevosita ifodalardan foydalanadilar. Bunday shakllar grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lsa-da, ayrim madaniyatlarda qo‘pol yoki keskin qabul qilinishi mumkin. Shu sababli xorijiy til ta‘limida “I’m afraid I can’t”, “Unfortunately, I’m not able to” va “I’d love to, but...” kabi yumshoq rad etish shakllarini o‘rgatish muhim hisoblanadi.

Yana bir muhim natija shundan iboratki, talabalarining 33,3 foizi madaniyatlararo farqlarni anglash bo‘yicha past darajani ko‘rsatdi. Bu holat xorijiy til darslarida madaniy kontekst, muloqot odobi, xushmuomalalik strategiyalari va real hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashqlarning yetarli darajada qo‘llanilmayotganini ko‘rsatadi. Talabalar ko‘pincha ona tilidagi nutqiy odatlarni xorijiy tilga bevosita ko‘chiradilar. Natijada muloqot shakllari to‘g‘ri bo‘lsa-da, mazmunan va pragmatik jihatdan noo‘rin bo‘lishi mumkin.

So‘rovnoma va rolli topshiriqlar natijasida talabalarda quyidagi asosiy sotsiopragmatik qiyinchiliklar aniqlandi: rasmiy va norasmiy nutq shakllarini yetarlicha farqlay olmaslik; iltimos va rad etish kabi nutqiy aktlarda bevosita tarjimaga tayanish; suhbatdoshning ijtimoiy mavqeyi va yoshini hisobga olmaslik; xorijiy tilga xos xushmuomalalik strategiyalaridan kam foydalanish; madaniyatlararo farqlarni yetarlicha anglamaslik; muloqot vaziyatiga mos ohang va ifodani tanlashda qiyinlash.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sotsiopragmatik qiyinchiliklar talabalarning kommunikativ kompetensiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, talaba grammatik jihatdan to'g'ri gapira olsa ham, nutqiy vaziyatga mos ifodani tanlay olmasa, uning kommunikativ maqsadi to'liq amalga oshmaydi. Bu esa xorijiy tilda samarali muloqot qilishga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda grammatik, leksik va fonetik bilimlar bilan bir qatorda sotsiopragmatik kompetensiyani shakllantirish ham zarur.

Tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, xorijiy til darslarida autentik dialoglar, rolli o'yinlar, vaziyatli topshiriqlar va madaniyatlararo muloqot namunalaridan foydalanish talabalarning sotsiopragmatik qiyinchiliklarini kamaytiradi. Ayniqsa, iltimos bildirish, rad etish, uzr so'rash, minnatdorchilik bildirish va rasmiy murojaat qilish kabi nutqiy aktlarni real kommunikativ vaziyatlarda mashq qildirish talabalarning xorijiy tilda o'rinli va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Talabalarning xorijiy tillardagi muloqot jarayonida uchraydigan sotsiopragmatik qiyinchiliklarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, xorijiy tilni samarali egallash faqat grammatik, leksik va fonetik bilimlar bilan cheklanmaydi. Talaba xorijiy tilda muloqot qilayotganda suhbatdoshning yoshi, ijtimoiy mavqeyi, madaniy qadriyatlari, nutqiy vaziyat va kommunikativ maqsadni ham hisobga olishi zarur. Aks holda, grammatik jihatdan to'g'ri tuzilgan nutq ham ijtimoiy-madaniy jihatdan noo'rin qabul qilinishi va muloqotda tushunmovchilikka sabab bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston davlat jahon tillari universitetida tahsil olayotgan 57 nafar talaba misolida talabalarning sotsiopragmatik ko'nikmalari asosan o'rta darajada shakllanganini ko'rsatdi. Ayniqsa, rasmiy va norasmiy murojaat shakllarini farqlash, iltimos bildirishda muloyim ifodalardan foydalanish, rad etish nutqiy aktini madaniy tarzda ifodalash, uzr so'rash va minnatdorchilik bildirishda xorijiy tilga xos formulalarni to'g'ri qo'llash kabi yo'nalishlarda muayyan qiyinchiliklar mavjudligi aniqlandi. Bu holat talabalarning kommunikativ kompetensiyasida pragmatik va sotsiomadaniy komponentlarni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, sotsiopragmatik qiyinchiliklar talabalarning xorijiy tilda erkin va samarali muloqot qilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Talabaning til bilimlari yetarli bo'lsa-da, nutqiy vaziyatga mos ifodani tanlay olmasligi, suhbatdoshga nisbatan ijtimoiy masofani hisobga olmasligi yoki ona tilidagi muloqot me'yorlarini xorijiy tilga bevosita ko'chirishi kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Shu sababli xorijiy til ta'limida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayoni sotsiopragmatik kompetensiyani rivojlantirish bilan uzviy bog'liq holda olib borilishi lozim.

Maqolada olib borilgan tahlillar asosida xorijiy til darslarida autentik dialoglar, rolli o'yinlar, vaziyatli topshiriqlar va madaniyatlararo muloqot namunalaridan keng foydalanish samarali metodik yo'nalish sifatida baholandi. Ayniqsa, iltimos bildirish, rad etish, uzr so'rash, minnatdorchilik bildirish, rasmiy murojaat qilish kabi nutqiy aktlarni real hayotiy kommunikativ vaziyatlar asosida mashq qildirish talabalarning sotsiopragmatik xabardorligini oshiradi. Umuman olganda, talabalarda sotsiopragmatik kompetensiyani rivojlantirish xorijiy til ta'limining muhim vazifalaridan biridir. Bu kompetensiya talabalarga nafaqat xorijiy tilda grammatik jihatdan to'g'ri, balki ijtimoiy-madaniy jihatdan mos, xushmuomala va samarali muloqot qilish imkonini beradi. Shu bois xorijiy til ta'limi mazmunida pragmatik xatoliklarning oldini olish, madaniyatlararo farqlarni anglatish va kommunikativ vaziyatga mos nutqiy strategiyalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics: Selected Readings / ed. by J.B. Pride, J. Holmes. — Harmondsworth: Penguin, 1972. — P. 269–293.
2. Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure // Applied Linguistics. — 1983. — Vol. 4. — Issue 2. — P. 91–112.
3. Bachman L.F. Fundamental Considerations in Language Testing. — Oxford: Oxford University Press, 1990.
4. Porsayev U.G. Talabalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: Ped. fan. bo'yicha PhD diss. avtoref. — Toshkent, 2026.
5. Tajimbetova G.K. Bo'lajak xorijiy til o'qituvchisida pragmatik kompetensiyani takomillashtirish metodikasi: Ped. fan. bo'yicha PhD diss. avtoref. — Nukus, 2025.
6. Nizayova S. Ekzersitiv nutqiy aktlarning ingliz muloqot madaniyatidagi sotsiopragmatik xususiyatlari: diss. avtoref. — Samarqand, 2026.